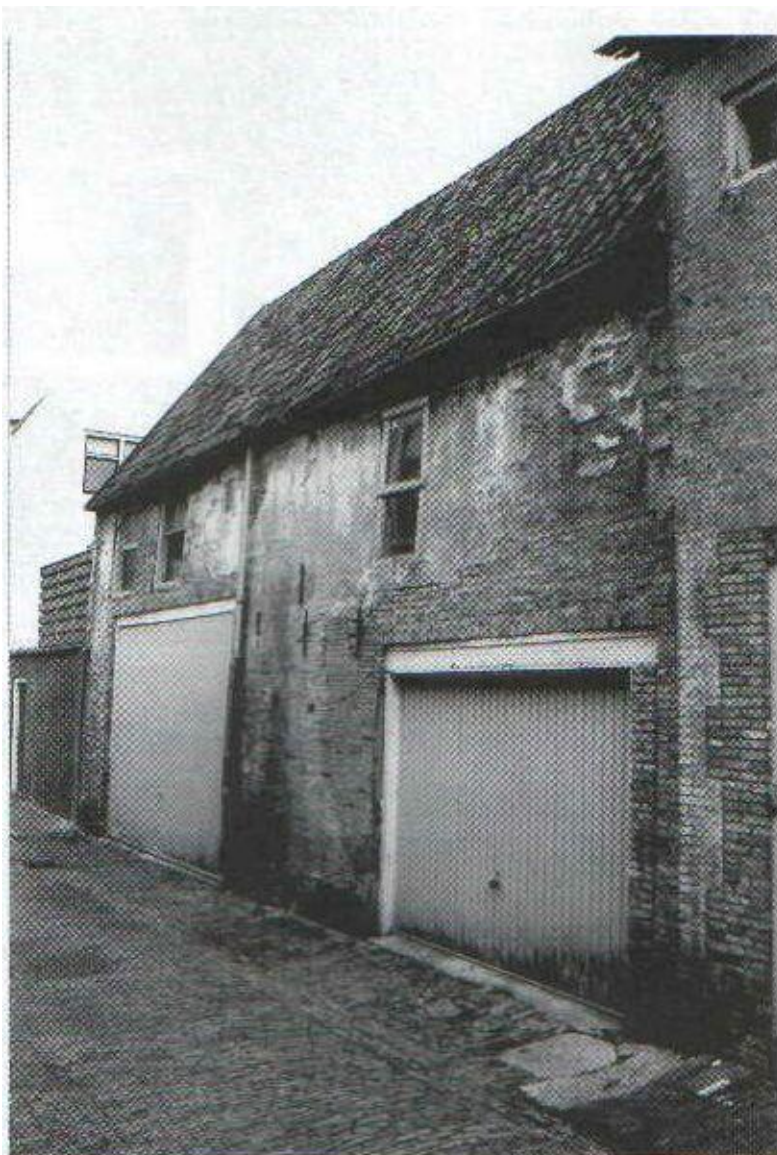

Grote Kerkstraat 15-17,

Harlingen

Bouwhistorische verkenning en waardestelling

Bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve
Acasiastraat 12 bis A, 3551 BG Utrecht
Tel: 030-2430147, fax: 030 – 2447120

Opdrachtgever: Adema Architecten, Dokkum.

Uitvoering: J.A. van der Hoeve

Onderzoek: juni 2002

1. Inhoud

1	1. Inhoud
2	2. Inleiding
3	3. Samenvattingen
6	Afbeelding 1 t/m 3 (waardestelling)
9	4. Context
10	5. Grote Kerkstraat 15
10	5.1. Bouwgeschiedenis
10	5.2. Beschrijving
11	5.3. Waardestelling
12	6. Grote Kerkstraat 17
12	6.1. Bouwgeschiedenis
12	6.2. Beschrijving
13	6.3. Waardestelling
22	10. Afbeeldingen

2. Inleiding

De bouwhistorische verkenning en waardestelling van de panden Grote Kerkstraat 15 en 17 en Kleine Kerkstraat 1, 3, 5 en 7 te Harlingen zijn verricht door J.A. van der Hoeve van het *bureau voor bouwhistorisch onderzoek J.A. van der Hoeve* te Utrecht, in opdracht van *Adema architecten* te Dokkum namens de *Hein Buisman-stichting* te Harlingen. Doel van dit onderzoek was het vaststellen van de monumentwaarden, als voorbereiding op de restauratie van de panden.

Bij de verkenning op 28 mei 2002 zijn de bouwmassa, draagconstructie, gevels, indeling van de plattegronden en interieurelementen (plafonds, betimmeringen, deuren, vensters, schouwen etc.) geanalyseerd en beoordeeld, voor zover deze zichtbaar waren. Er heeft geen archiefonderzoek plaatsgevonden. Wel zijn enige historische gegevens aangeleverd door *Adema architecten*.

Het complex bestaat uit een serie “willekeurig” samengevoegde panden. Feitelijk is de enige overeenkomst dat ze in de 20ste eeuw in gebruik waren als kantoor, werkplaats, magazijn en garages voor een aannemingsbedrijf. Ten behoeve van deze functies zijn vrijwel alle tussenwanden en interieur-afwerkingen verwijderd. Verder zijn er diverse grote doorbraken in draagmuren gemaakt en garagedeuren in de gevels aangebracht. Bij herstelwerkzaamheden zijn enkele balklagen en kapconstructies vernieuwd. Zelfs is één pand verlaagd. Ondanks deze zware ingrepen zijn toch veel onderdelen van hoge ouderdom aanwezig zijn, waaronder 16de-eeuwse gebintstellen, kruiskozijnen en een vroeg-17de-eeuwse balklaag met sleutelstukken. Zeer interessant is het dubbelpand Kleine Kerkstraat 1-3, met name uit constructief oogpunt. Bijzonder is het feit dat het metselwerk op de verdieping als een soort vakwerkvvulling tussen de gebinten is geplaatst, terwijl het ook drager is van de tussenbalken of “loze balken”.

Geen van de panden is geregistreerd als gemeentelijk monument of Rijksmonument. Wel liggen alle panden binnen het beschermde stadsgezicht.

Het rapport geeft per pand een overzicht van de bouwgeschiedenis (voor zover door middel van een verkenning valt te achterhalen), een korte beschrijving van de voornaamste onderdelen en een waardestelling in drie categorieën. Deze waardestelling is gebaseerd op de “Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek” (Den Haag, 25 april 2000), die zijn opgesteld in een samenwerkingsproject van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, de Rijksgebouwendienst, de Stichting Bouwhistorie Nederland en de Stichting Historisch Boerderij Onderzoek. De resultaten zijn ingetekend op de afbeeldingen 1 t/m 3 (bladzijde 6 t/m 8).

Onderscheiden worden:

- Categorie 1: hoge monumentwaarden (behoud noodzakelijk),
- Categorie 2: positieve monumentwaarden (behoud wenselijk),
- Categorie 3: indifferente monumentwaarden (aangepaste vervanging mogelijk).

Bij deze bouwhistorische verkenning zijn alleen de belangrijkste gegevens vastgelegd, ten behoeve van een waardestelling. Veel van de bouwhistorische gegevens zijn nog verstopt achter verlaagde plafonds, voorzetwanden en/ of pleisterwerk. Het is daarom van belang om ook tijdens de restauratie nadere waarnemingen te verrichten. Slechts op die wijze kan de bouwgeschiedenis verder en met meer zekerheid ontrefeld worden.

Utrecht, 23 juni 2002

J.A. van der Hoeve

3. Samenvattingen

Stedebouwkundige situatie

De verkaveling van de panden Grote Kerkstraat 15 en 17 is sedert het midden van de 16de eeuw ongewijzigd gebleven. Naast het pand Grote Kerkstraat 17 is een deel van deze steeg behouden gebleven, die nu als achterontsluiting voor panden aan de Voorstraat functioneert.

De panden Grote Kerkstraat 15 en 17 zijn ingeklemd tussen de Kleine Kerkstraat en de oostelijker gelegen steeg. De vorm van deze panden is dan ook mede bepaald door het beloop van deze dwarsverbindingen tussen de Voorstraat en de Grote Kerkstraat, hetgeen met name herkenbaar is in het pand Grote Kerkstraat 17. Tussen beide panden ligt een druipstrook, een “ozendrup”, hetgeen gebruikelijk was in een middeleeuwse verkaveling.

Bovengenoemde stedebouwkundige karakteristieken hebben hoge monumentwaarden (cat. 1).

Grote Kerkstraat 15

Bouwgeschiedenis: Het hoekpand Grote Kerkstraat 15 bestaat een voor- en achterhuis, gezamenlijk gevat onder een doorgaande kap. Het voorhuis dateert in zijn huidige vorm uit de 19de eeuw en bevatte aanvankelijk een hoge winkelruimte met daarachter een souterrain en insteekverdieping. Het achterhuis stamt in opzet uit de vroege 17de eeuw, zo valt op te maken uit de enkelvoudige balklaag met sleutelstukken boven de begane grond. Bij de bouw van het voorhuis kreeg ook het achterhuis een nieuwe kap.

Reeds in het midden van de 20ste eeuw werd het pand herbestemd tot een magazijn, waarbij de winkelpui in de voorgevel vervangen werd door een magazijn deur. In de late 20ste eeuw werden voor- en achterhuis samengevoegd, waarbij niet alleen de tussenmuur maar ook alle binnenwanden werden gesloopt. De begane grond werd ingericht tot een ongedeelde ruimte zonder niveauverschillen (waarbij souterrain en insteekverdieping verdwenen). Verder werden diverse doorgangen en koppelingen gemaakt met het pand Grote Kerkstraat 17. In de voorgevel kwam een kantel deur.

Waardstelling: De bouwmasa van Grote Kerkstraat 15 heeft positieve monumentwaarden, aangezien het gebouw qua schaal en structuur goed past in de context van zijn directe omgeving. De gevels hebben indifferente monumentwaarden. De 17de-eeuwse, enkelvoudige grenenhouten balklaag met consoles heeft positieve monumentwaarden. Ook de kapconstructie heeft positieve monumentwaarden als karakteristiek voorbeeld van een 19de-eeuwse sporenkap van rondhout. De overige constructies hebben indifferente monumentwaarden.

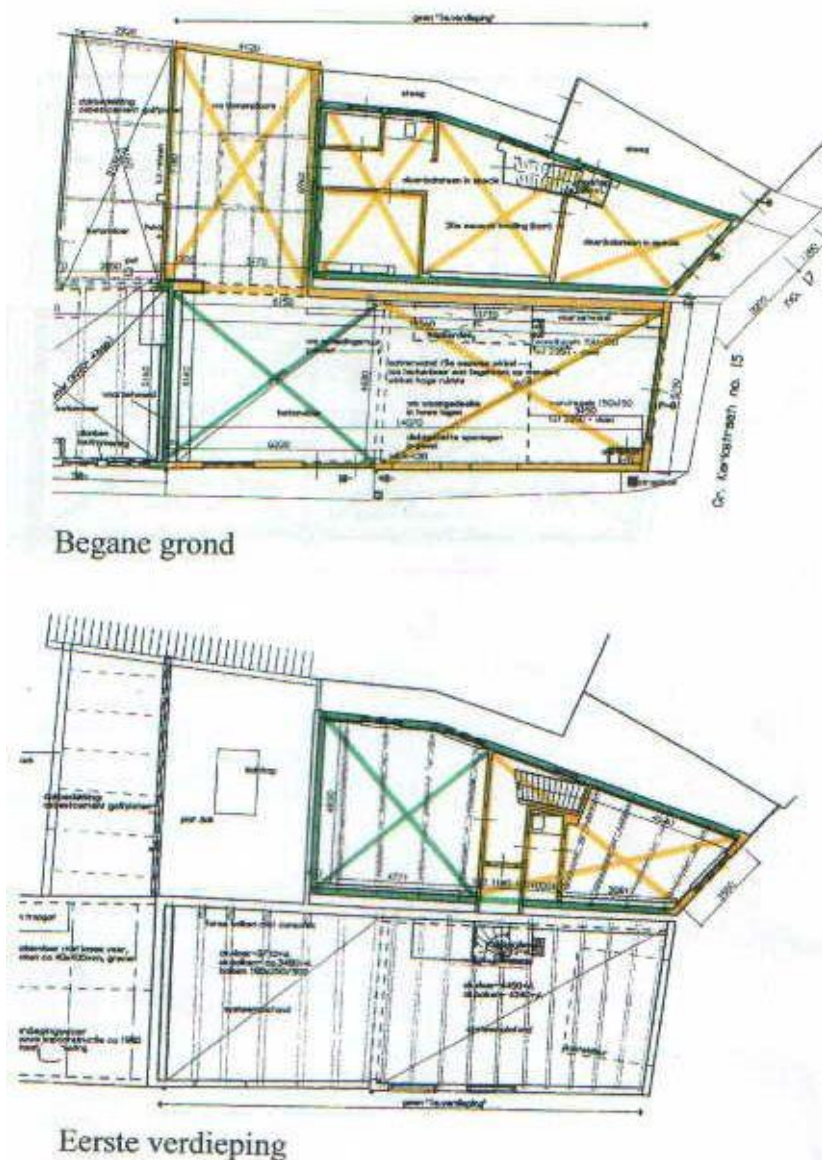
Grote Kerkstraat 17

Bouwgeschiedenis: Grote Kerkstraat 17 is in de 16de eeuw of vroege 17de eeuw gebouwd als een tweelaags pand. Het achterhuis moet jonger zijn, maar voor een nadere datering zijn vooralsnog onvoldoende gegevens. In de late 18de eeuw of vroege 19de eeuw vond een ingrijpende verbouwing plaats, waarbij grote delen van de zijgevels, de balklagen en de kapconstructie zijn vernieuwd. Tenslotte werd de voorgevel kort na 1900 vernieuwd.

Ook dit pand is in de 20ste eeuw als magazijn in gebruik genomen. In de jaren tachtig van de 20ste eeuw vond een herbestemming tot kantoor plaats. Bij de daarvoor noodzakelijke verbouwing is een deel van de balklagen vervangen en de indeling geheel vernieuwd. Verder werden diverse doorgangen en koppelingen gemaakt met het pand Grote Kerkstraat 15.

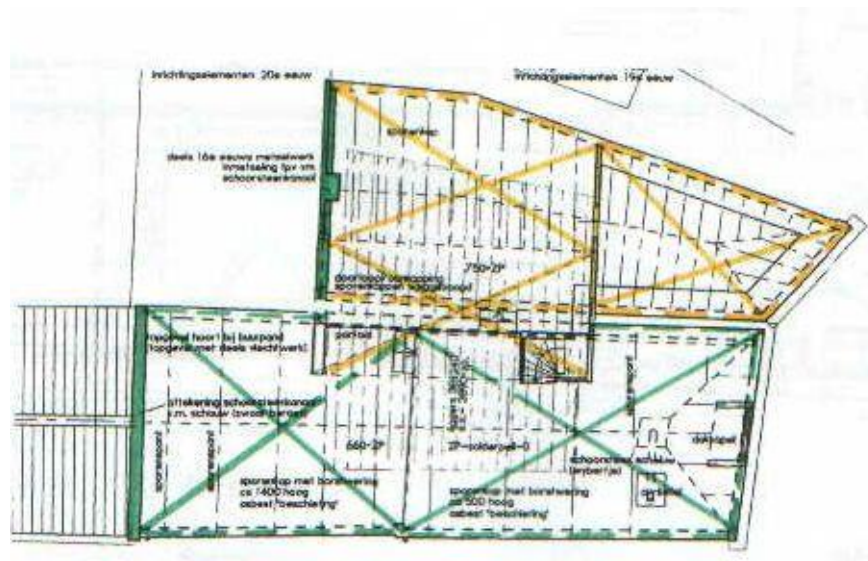
Waardstelling: De bouwmasa van Grote Kerkstraat 17 heeft positieve monumentwaarden, aangezien het gebouw qua schaal en structuur goed past in de context van zijn directe omgeving. De zijgevels en de achtergevel hebben positieve monumentwaarden, omdat de bouwgeschiedenis

van het pand hierin goed afleesbaar is (“evolutiewaarden”). Speciale aandacht verdient het (herplaatste) kruiskozijn. De voorgevel, de balklagen, de kapconstructie, de indeling en de interieurafwerking hebben indifferente monumentwaarden.

- Categorie 1
(hoge monumentwaarde)
- Categorie 2
(positieve monumentwaarde)
- Categorie 3
(indifferente monumentwaarde)
- plafond of zoldering

Afb. 1: Monumentale waardestelling van de begane grond en de eerste verdieping van de panden Grote Kerkstraat 15 en 17, ingetekend op een opmetingsplattegrond van Adema architecten (2001). Het pand Grote Kerkstraat 15 heeft geen verdieping (voorheen wel een insteekverdieping).

- Categorie 1
(hoge monumentwaarde)
- Categorie 2
(positieve monumentwaarde)
- Categorie 3
(indifferente monumentwaarde)
- plafond of zoldering

Afb. 2: Monumentale waardestelling van de zolders van de panden Grote Kerkstraat 15 en 17, ingetekend op een opmetingsplattegrond van Adema architecten (2001).

4. Context

Het complex Grote Kerkstraat 15 en 17 en Kleine Kerkstraat 1 t/m 7 bestaat uit zes panden uit de 16de, 17de en 19de eeuw, die pas in de tweede helft van de 20ste eeuw samengevoegd zijn. Door langdurige verwaarlozing maakt deze hoek van de stad een enigszins onderkomen indruk. In het verleden moet dat anders zijn geweest. Blijkens de kaart van J. Laurentius uit circa 1640 waren de panden Grote Kerkstraat 15 en 17 aanzienlijke tweelaags woningen met trapgevels (zie: afbeelding 5). Getuige ook de overige bebouwing in deze straat, had de Grote Kerkstraat een voorname status als een van de voornaamste toegangswegen naar de Grote Kerk.

De Kleine Kerkstraat was duidelijk van mindere betekenis, aangezien dit slechts een dwarsstraat tussen de Voorstraat en de Grote Kerkstraat was. Hier stond eenvoudigere en lagere bebouwing. Aan de oostzijde stonden enige panden met een opslagfunctie, zoals het dubbelpand Kleine Kerkstraat 1 en 3 en het pand Kleine Kerkstraat 7. Kleine Kerkstraat 5 was een woning van bescheiden omvang en opzet, hoewel ook hier sprake was van trapgevels aan de voor- en achterzijde. Aan de overzijde van de straat stonden nog kleinere woningen, eenkamerwoningen of “kameren”. Iets oostelijker dan de Kleine Kerkstraat (naast de panden Grote Kerkstraat 17 en Voorstraat 78) lag een dwarssteeg, die eveneens een verbinding vormde tussen de Grote Kerkstraat en de Voorstraat. Tussen deze steeg en de Kleine Kerkstraat was weinig ruimte. Toch was ook deze steeg aan twee zijden bebouwd. Dit betekende dat de bebouwing aan de westzijde van deze steeg en aan de oostzijde van de Kleine Kerkstraat bijna rug-aan-rug stond, zoals op de kaart van Laurentius goed valt te zien. Dit verklaart waarom de achtergevels van de panden Kleine Kerkstraat 1 t/m 7 bijna geheel blind zijn.

Op de kadastrale minuut van circa 1830 valt de steeg naast het pand Grote Kerkstraat 17 nog goed te zien, maar de bebouwing is verdwenen ten gunste van grote tuinen van de panden Voorstraat 78, 80 en 82 (zie: afbeelding 6). De bebouwing aan de Kleine Kerkstraat was op dat moment nog niet wezenlijk gewijzigd, zo is gebleken uit de verkenning.

In de 19de en 20ste eeuw zijn de panden Grote Kerkstraat 15 en 17 grotendeels vernieuwd, waarbij ze een bescheidener opzet kregen. De status van de Grote Kerkstraat was intussen aanzienlijk minder voornaam geworden. Het hoekpand Grote Kerkstraat 15 kreeg een winkelfunctie. De Kleine Kerkstraat was in de loop der tijd gereduceerd tot een “onbeduidende” dwarsstraat, waar weinig investeringen plaatsvonden. Kenmerkend voorbeeld hiervoor is de plaatsing van een half kruisvenster in de voorgevel van Kleine Kerkstraat 3, dat kennelijk van elders afkomstig is. Wel is de woning Kleine Kerkstraat 5 omstreeks 1900 nog vernieuwd. Ook de panden Kleine Kerkstraat 1 en 7 kregen een woonfunctie.

Omstreeks 1940 kreeg de Grote Kerkstraat 15 een opslag- en magazijnfunctie, waarbij de (representatieve) winkelpui plaats maakte voor een magazijn deur. Na de Tweede Wereldoorlog verloederde deze hoek steeds verder. Omstreeks 1980 werden de panden in gebruik genomen door een aannemer, die er een kantoor, werkplaats, magazijnen en garages vestigde. Daarvoor zijn de panden onderling gekoppeld, de bestaande indelingen en interieurs gesloopt en diverse garagedeuren aangebracht. De slechte bouwtechnische toestand van de gebouwen noodzaakte tot diverse herstelwerkzaamheden, die met weinig respect voor de historie van de panden zijn uitgevoerd. Van de panden Kleine Kerkstraat 1 en 3 werd de kap vernieuwd, het pand Kleine Kerkstraat 5 werd gedeeltelijk nieuw opgetrokken en van een nieuwe kap voorzien, terwijl het pand Kleine Kerkstraat 7 tot één bouwlaag werd verlaagd en van een nieuwe kap werd voorzien.

Na vertrek van de aannemer vindt op dit moment alleen nog “restgebruik” plaats in de vorm van een werkplaats en de stalling van auto's.

5. Grote Kerkstraat 15

5.1. Bouwgeschiedenis

Grote Kerkstraat 15 is het hoekpand op de Grote Kerkstraat en de Kleine Kerkstraat. Het pand bestaat uit een voorhuis en een achterhuis, die blijkens de kadastrale minuut van circa 1830 als verschillende panden functioneerden. Voordien was er sprake van een groot, ongedeeld pand met eigen trapgevels aan de voor- en achterzijde, zoals te zien op de kaart van Jacobus Laurentius uit circa 1640. In de zijgevel bevonden zich diverse vensters en een deur. Een datering omstreeks 1600 komt in aanmerking (mede gelet op de consoles onder balken van het achterhuis).

Het voorhuis is in zijn huidige vorm een 19de-eeuwse nieuwbouw van één bouwlaag met een zadeldak met schildeind (aan de voorzijde). Het voorste deel van dit gebouw bevatte een hoge winkelruimte, die zich in de voorgevel presenteerde met een pui van bijna vier meter hoogte. Hiervan zijn diverse foto's bewaard gebleven. Achter de winkel moet een insteek of tussenverdieping zijn geweest, vermoedelijk boven een souterrain of een ruimte met een verlaagd vloerniveau. Blijkens een foto van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uit 1962 was het pand toen in gebruik als een opslag voor een drankenhandel. Het reclamebord voor "Heineken's Bier" spreekt in deze boekdelen. De grote pui was intussen vervangen door een gemetselde gevel met een magazijndeur (een schuifdeur tussen twee zijlichten). Naderhand werd het pand in gebruik genomen als een garage, waarvoor alle vloerniveaus gelijk getrokken zijn. Het kozijn met schuifdeur in de voorgevel werd vervangen door een kanteldeur.

Het achterhuis valt op de kaart van J. Laurentius niet te herkennen als een afzonderlijke bouwmasa en moet dus deel uitgemaakt hebben van het rijzige hoekgebouw. In de huidige opzet bestaat dit bouwdeel uit één (hoge) bouwlaag met een kap. Op grond van de enkelvoudige balklaag met consoles boven de begane grond moet dit deel van het huis worden gedateerd in de vroege 17de eeuw. De 19de-eeuwse kap van het achterhuis stamt uit dezelfde tijd als het voorhuis. De sterke verwantschap tussen de beide kapconstructies doet vermoeden dat de kap van voor- en achterhuis in één bouwfase tot stand gekomen is. De merkwaardige hoogte van het venster in de gevel doet vermoeden dat ook in het achterhuis sprake was van een souterrain met opkamer, maar daarvoor zijn geen aanwijzingen gevonden. Ten behoeve van de functie van garage voor het aannemersbedrijf is de indeling verwijderd en de vloer gelijkgetrokken.

5.2. Beschrijving

Dit pand bestaat uit een voor- en achterhuis onder een zadeldak. Het voorste deel van het voorhuis bevatte een hoge, ongedeelde ruimte, het achterste deel van het voorhuis en het achterhuis waarschijnlijk een souterrain en een opkamer. Hierop wijzen de hooggeplaatste vensters in de zijgevel. De voorgevel is een hoge lijstgevel in oranje- of handvormsteen, waarvan alleen de bovenste zone uit de 19de eeuw dateert (zie: afbeeldingen 7, 8 en 9). In deze zone bevindt zich een langgerekt, liggend spaarveld, dat als kader voor een reclame functioneerde. Vlak daaronder is een brede hankamer zichtbaar, die behoorde bij een hoge winkelpui. Deze winkelpui is in het midden van de 20ste eeuw verwijderd en vervangen door nieuw metselwerk. De (voormalige) winkelruimte was nog slechts toegankelijk via een magazijndeur, die in de jaren tachtig is vervangen door een kanteldeur.

De westelijke zijgevel van het voorhuis is opgetrokken uit 19de-eeuwse handvormbaksteen (zie: afbeelding 10).¹ In het achterste deel hiervan bevinden zich twee hooggeplaatste vensters met vierruitsramen. Onder deze ramen zijn stroken nieuw metselwerk te zien (dichtzettingen). Het

¹ Het baksteenformaat bedraagt 21½-22½ x 10½-11½ x 4½-5 cm, bij een 10-lagenmaat van 56-56½ cm.

achterhuis is herkenbaar aan de afwerking met cementpleisterwerk. In dit deel van de gevel bevindt zich een garagedeur en een hooggeplaatst venster. Dit hooggeplaatste venster kan een aanwijzing zijn voor een opzet met een souterrain/ opkamer.

Van de oostelijke zijgevel is alleen het bovenste deel zichtbaar, aangezien de tuin van het pand Grote Kerkstraat 17 is overbouwd. Het metselwerk heeft een 16de/17de-eeuws karakter; de borstwering lijkt te zijn vernieuwd met hergebruikte steen (zie: afbeelding 11).

De begane grond is een ongedeelde ruimte (zonder niveauverschillen), waarbij zelfs de scheidingswand tussen voor- en achterhuis is gesloopt. Wel valt de omvang van de voormalige winkelruimte nog te herkennen aan de hand van de vroeg-20ste-eeuwse betegeling van de wanden, die voorzien is van een karakteristiek parelrandje. De zoldering bestaat uit een enkelvoudige, 19de-eeuwse balklaag met smalle, geprofileerde balken. Ter hoogte van de achterwand van de winkel is een restant van het trappenhuis bewaard gebleven, dat nu alleen nog bereikbaar is via een ladder (zie: afbeelding 12). Het achterhuis is alleen nog herkenbaar door de afwijkende verdiepingshoogte. Ook hier zijn geen aanwijzingen voor een tussenvloer (souterrain/ opkamer). Boven het verlaagde plafond bevindt zich een 17de-eeuwse, enkelvoudige balklaag met consoles (zie: afbeelding 13).² Indeling en afwerking zijn geheel verdwenen.

De zolders van voor- en achterhuis zijn samengevoegd door sloop van de tussenmuur. Bovendien heeft in de jaren tachtig een koppeling plaatsgevonden met Grote Kerkstraat 17, waarvoor delen van de constructie zijn verwijderd. De kapconstructie van voor- en achterhuis stammen uit dezelfde periode, zo valt onder meer te concluderen uit de opbouw met kreupele stijlen.

De kap van het voorhuis bestaat uit sporenparen van rondhout, waarvan elke derde is voorzien van een koppelbalk, schoren en kreupele stijlen ("spanten"). Door middel van deze kreupele stijlen wordt een deel van de krachten afgeleid naar de balklaag (in plaats van de muurplaat). Een nokbalk en flieringen zorgen voor ondersteuning van de sporen en een koppeling in de lengterichting. De kap van het achterhuis heeft een soortgelijke opbouw, met dien verstande dat elk derde spoor twee koppelbalken bezit. Verder is er sprake van twee paar flieringen en een nokbalk (zie: afbeeldingen 14, 15 en 16).

5.3. Waardestelling

Bouwmassa: De bouwmassa heeft positieve monumentwaarden (cat. 2), aangezien deze goed past in de karakteristiek van de Grote Kerkstraat.

Gevels: De voorgevel en zijgevels hebben indifferente monumentwaarden (cat. 3), aangezien de opzet, afwerking en indeling geen specifieke architectuur- of bouwhistorische betekenis hebben en evenmin een hoge zeldzaamheid of gaafheid bezitten. De achtergevel hoort bij het pand Kleine Kerkstraat 7.

Constructie: De constructie bestaat uit dragende bakstenen muren, enkelvoudige balklagen en een tweedelige sporenkap. De dragende muren en de balklaag van het voorhuis hebben indifferente monumentwaarden (cat. 3), aangezien er sprake is van een algemeen voorkomende, 19de-eeuwse opzet met een geringe gaafheid. De balklaag in het achterhuis heeft positieve monumentwaarden, aangezien dit een relatief gaaf bewaarde vroeg-17de-eeuwse balklaag met consoles is. De kapconstructie heeft positieve monumentwaarden (cat. 2) als een karakteristiek voorbeeld van een rondhouten 19de-eeuwse sporenkap met kreupele stijlen.

Indeling en interieurafwerking: Niet van toepassing.

² Het profiel van deze consoles is vrijwel identiek aan dat van de 16de-eeuwse consoles en sleutelstukken van de panden Kleine Kerkstraat 1 en 3. Echter de toepassing in een enkelvoudige balklaag wijst eerder op een datering in de vroege 17de eeuw dan in de 16de eeuw.

6. Grote Kerkstraat 17

6.1. Bouwgeschiedenis

Uit de opbouw van dit pand blijkt duidelijk dat er sprake is van een voor- en achterhuis, die onder een hoek op elkaar aansluiten. Op grond van het metselwerk valt te concluderen dat het voorhuis ouder moet zijn dan het achterhuis. Het voorhuis kan goed uit de 16de of 17de eeuw dateren. Voor een datering van het achterhuis zijn voorsnog onvoldoende gegevens beschikbaar.

In de late 18de eeuw of vroege 19de eeuw zijn de eerste verdieping en de kap van het pand verbouwd. Daarbij zijn de bovenste delen van de zijgevels, (gedeelten van de) balklagen en de kapconstructie vernieuwd. Opmerkelijk is dat de achtergevel van het achterhuis behouden bleef, hetgeen opgemaakt kan worden uit het feit dat de beide zijgevels in deze gevel zijn ingekast. Het valt niet meer na te gaan of ook de voorgevel werd vernieuwd, aangezien de huidige voorgevel kort na 1900 tot stand is gekomen.

Omstreeks 1980 is het pand in gebruik genomen als kantoor van een aannemersbedrijf. Inwendig hebben grote wijzigingen plaatsgevonden, waarbij een nieuwe indeling en interieur-afwerking tot stand zijn gekomen. Gedeelten van de balklagen zijn vernieuwd. De zolder werd verbonden met de zolder van het naastgelegen pand, Grote Kerkstraat 15, waarvoor een verbindingslid tussen beide kappen werd aangebracht. Dit ging ten koste van een groot deel van het linker dakschild.

6.2. Beschrijving

Grote Kerkstraat 17 heeft een onregelmatige plattegrond, die naar achteren toe verbreed. Het pand bestaat uit twee bouwlagen met een zadeldak met schildeind (voorzijde). Aan de rechterzijde loopt een steeg, die eertijds een verbinding vormde tussen de Grote Kerkstraat en de Voorstraat. Deze steeg loopt nu dood.

De voorgevel is een tweelaags, uit rode baksteen opgetrokken lijstgevel met een eenvoudige gootlijst (zie: afbeelding 17). Op grond van het metselwerk lijkt een datering in het begin van de 20ste eeuw aannemelijk. Op de begane grond bevindt zich een brede garagedeur (ca 1980), die op de plaats van een pui met een centraal geplaatste deur en zijlichten is gekomen. De breedte van de pui was gelijk aan die van de huidige deur, zo valt op te maken uit de rollaag boven de opening. De verdieping heeft een groot negenruitsschuifraam.

De rechter zijgevel is uitgevoerd in schoon metselwerk (zie: afbeelding 18). Het voorste deel van de begane grond is opgetrokken in gemêleerde baksteen, die in kleur varieert van rood tot geel.³ Op grond van het karakter en het baksteenformaat lijkt een datering in de 16de of 17de eeuw waarschijnlijk. De plint is zwart geschilderd. In dit deel van de bevindt zich een entree (met vernieuwde deur) met liggend ovaal bovenlicht. Dit bovenlicht lijkt origineel. Daarnaast is een ingekort 18de-eeuws kozijn met een bovenlicht van een schuifraam zichtbaar (zie: afbeelding 19). Het metselwerk van machinale baksteen onder het venster is van betrekkelijk recente datum. De achterbouw moet van jongere datum zijn, zo valt op te maken uit het metselwerk van gele steen (op de begane grond). Een datering valt voorsnog niet te geven. In dit deel van de gevel is een kruiskozijn met een geprofileerde bovendorpel opgenomen, dat wellicht nog uit de late 17de eeuw stamt. De onderramen zijn dichtgetimmerd, de roeden in de bovenlichten zijn origineel (zie: afbeelding 20). Gezien de inpassing in het metselwerk en de lage borstwering (circa 42 cm) zal dit venster van elders afkomstig zijn.

De eerste verdieping van de rechter zijgevel is in een dunne gele baksteen opgetrokken, die een 18de/19de-eeuws karakter heeft (zie: afbeelding 22).⁴ In het achterste deel bevinden zich twee ne-

³ Het baksteenformaat is 20½-21½ x 10-10½ x 4½-5 cm, de 10-lagenmaat 55½-56 cm.

⁴ Het baksteenformaat is 18½-18½ x 8-8½ x 3-3½ cm, bij een 10-lagenmaat van 43 cm.

genruitsschuifvensters. De verhakte neggen maken duidelijk dat deze vensters hier secundair zijn toegevoegd. Mogelijk zijn ze afkomstig uit de achtergevel (waar twee vensters zijn dichtgemetseld). Opvallend zijn de geprofileerde, uitkragende bovendorpels.

De linker zijgevel grenst aan de ozendrup tussen de panden Grote Kerkstraat 15 en 17. Hier konden geen nadere waarnemingen worden verricht.

De achtergevel is een eenvoudige puntgevel, waarvan het metselwerk van de begane grond is gepleisterd en de verdieping en top in schoon metselwerk zijn uitgevoerd (zie: afbeelding 21). Het metselwerk heeft een tamelijk divers karakter. De gevel is hoofdzakelijk opgetrokken uit gelige en oranje baksteen, gemetseld in halfsteensverband.⁵ Dit metselwerk staat in verband met het onderste deel van de linker zijgevel (zichtbaar in de ozendrup tussen Grote Kerkstraat 15 en 17). De beide zijgevels zijn ingekast in deze achtergevel.⁶ De middenzone van de achtergevel is in de late 19de eeuw of vroege 20ste eeuw geheel vernieuwd bij herstel van het rookkanaal, waarvoor gele baksteen is gebruikt.⁷ Als laatste fase zijn de twee vensters op de verdieping van de achtergevel dichtgemetseld, hetgeen vermoedelijk omstreeks 1980 is gebeurd.

De begane grond heeft een enkelvoudige balklaag, die uit de 18de of 19de eeuw stamt. Een groot deel hiervan is omstreeks 1980 vernieuwd. De huidige indeling met wanden van stijl- en regelwerk en kalkzandsteen is van recente datum. Dit geldt ook voor de interieur-afwerking.

De eerste verdieping is eveneens gemoderniseerd in de late 20ste eeuw, waarbij de huidige indeling en interieur-afwerking tot stand zijn gekomen. De achterkamer heeft een enkelvoudige balklaag, waarvan de balken zijn voorzien van eenvoudige kwartronde profielen. Op grond van de maatvoering van deze balken (23 x 14 cm) is een datering in de late 18de eeuw of eerste helft van de 19de eeuw waarschijnlijk. De balken in de voorkamer hebben een rechthoekige doorsnede, mogelijk in verband met een verlaagd plafond (houten delen of stucwerk).

De kapconstructie (uit de late 18de eeuw of de eerste helft van de 19de eeuw) bestaat uit rondhouten sporenparen, waarvan elke derde was voorzien van een koppelbalk met schoren ("spanten"). Flieringen en een nokbalk zorgen voor een langsverband en ondersteuning van de sporen (zie: afbeelding 23). Opvallend is dat er geen schoren of schoorplanken zijn gebruikt. In de jaren tachtig van de 20ste eeuw is deze kap gekoppeld met de kap van het hoekpand, Grote Kerkstraat 15. Daarvoor is een reeks sporen van het linker schild doorgezaagd (net onder de fliering) en zijn de koppelbalken verwijderd. Nieuwe koppelbalken zorgen voor een verbinding tussen beide kappen.

De binnenplaats achter het gebouw is in één laag overkapt, waarbij ook een deel van de oude steeg tussen de Grote Kerkstraat en Voorstraat is geïncorporeerd.

6.3. Waardestelling

Bouwmassa: De bouwmassa heeft positieve monumentwaarden (cat. 2), aangezien deze goed past in de karakteristiek van de Grote Kerkstraat.

Gevels: De voorgevel heeft indifferente monumentwaarden (cat. 3), aangezien de huidige opzet, afwerking en indeling geen specifieke architectuur- of bouwhistorische betekenis hebben of een hoge zeldzaamheid of gaafheid bezitten. De zijgevels en achtergevel hebben positieve monumentwaarden (cat. 2), aangezien de bouwgeschiedenis sedert de 16de eeuw hier afleesbaar is ("evolutiewaarden").

Constructie: De constructie bestaat uit dragende bakstenen muren, enkelvoudige balklagen en

⁵ Het baksteenformaat is 21-22 x 11-12 x 4½-5 cm, bij een 10-lagenmaat van 53-54 cm.

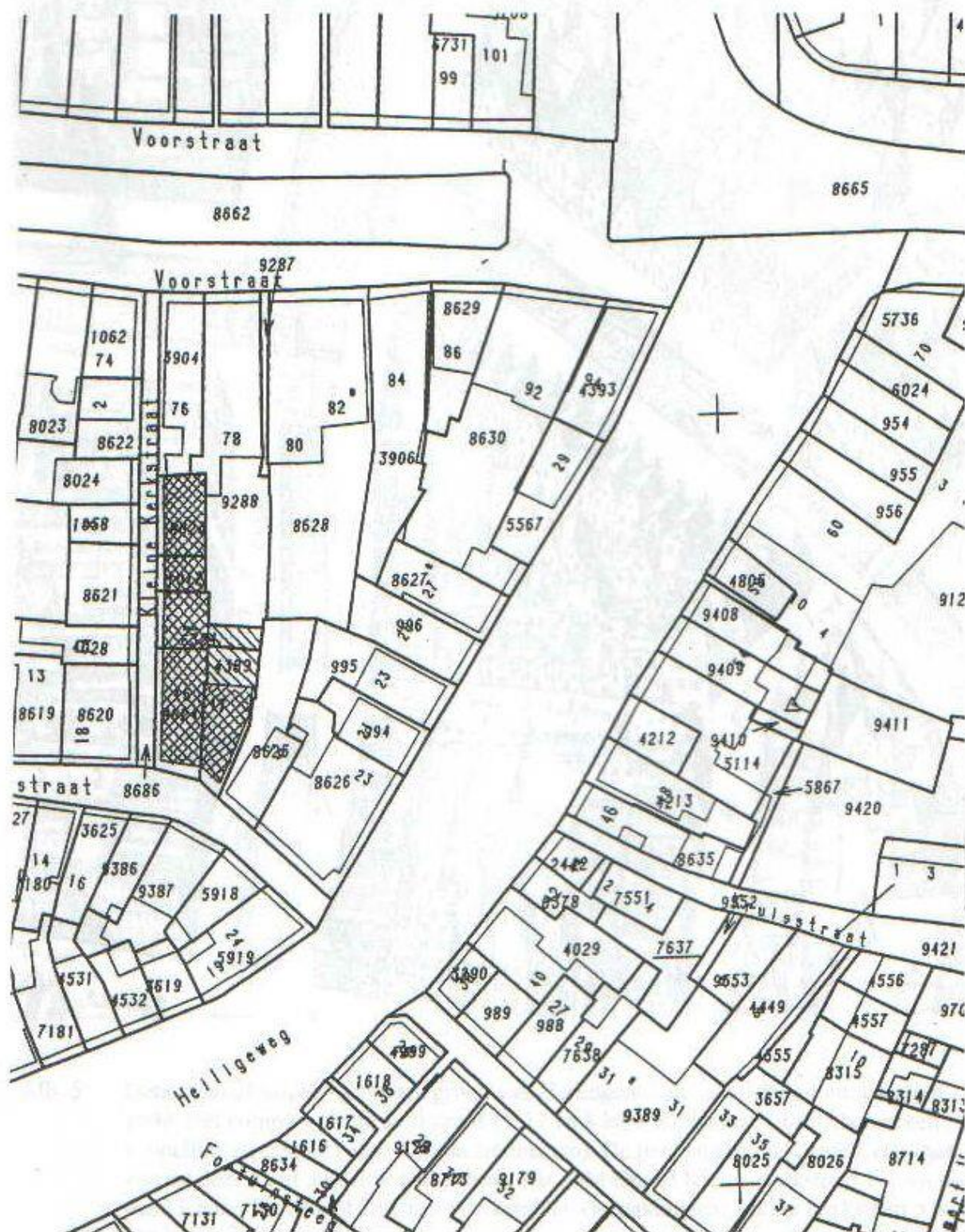
⁶ Voor de beide zijgevels is het baksteenformaat 18-18½ x 8-8½ x 3½-3¾ cm, bij een 10-lagenmaat van 43½ cm.

⁷ Het baksteenformaat is 21½-22 x 10½ x 5½ cm, bij een 10-lagenmaat van 60 cm.

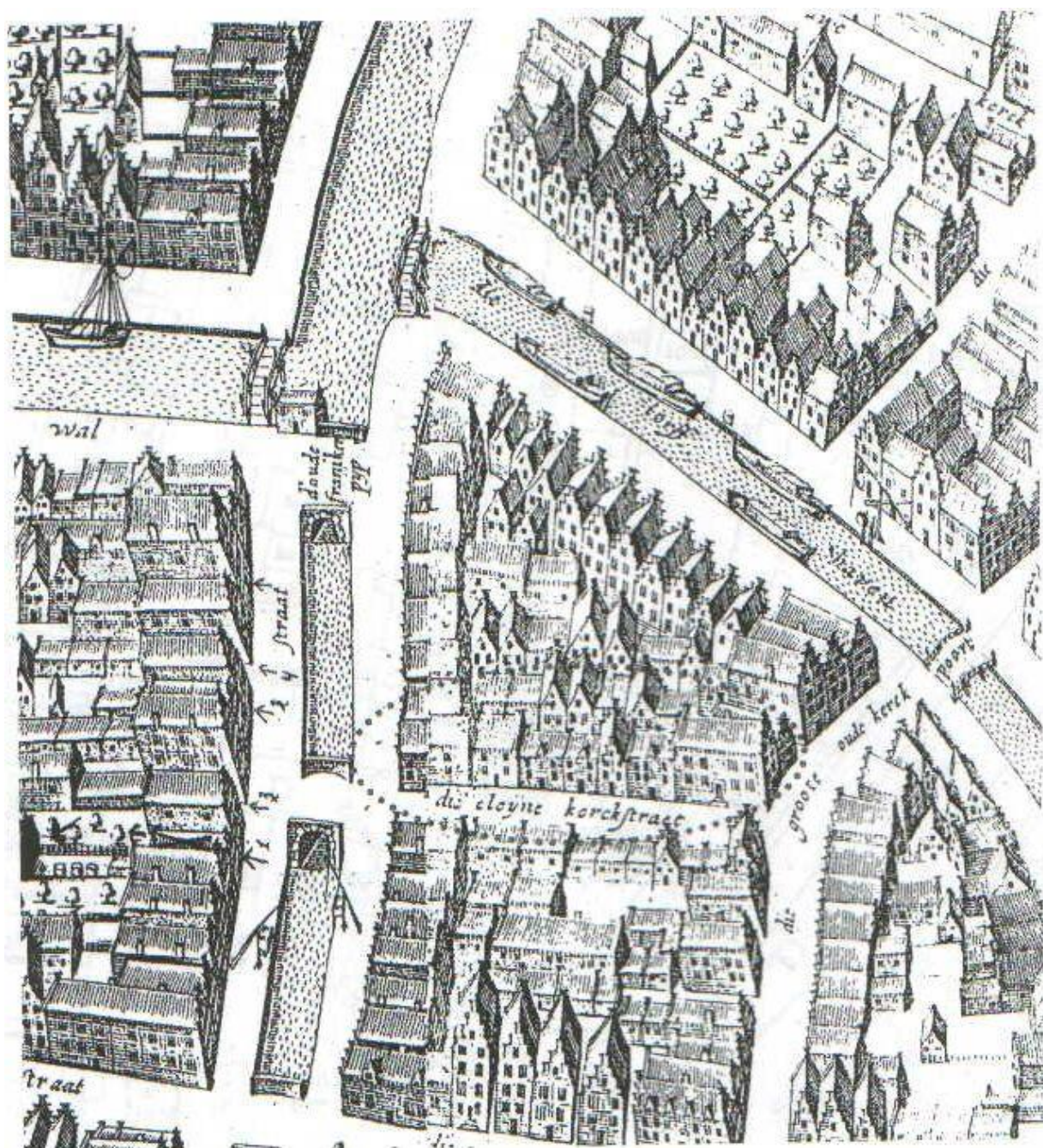
een sporenkap. De balklagen hebben indifferente monumentwaarden (cat. 3), met name vanwege de vele wijzigingen en vernieuwingen. Ook de kapconstructie heeft indifferente monumentwaarden (cat. 3), aangezien deze 19de-eeuwse sporenkap voor een groot deel is gesloopt ten behoeve van en doorgang naar de kap van het naastgelegen pand Grote Kerkstraat 15.

Indeling en interieurafwerking: De indeling en interieur-afwerking heeft indifferente monumentwaarden (cat. 3), aangezien sprake is van tussenwanden en voorzetwanden van zeer recente datum.

10. Afbeeldingen

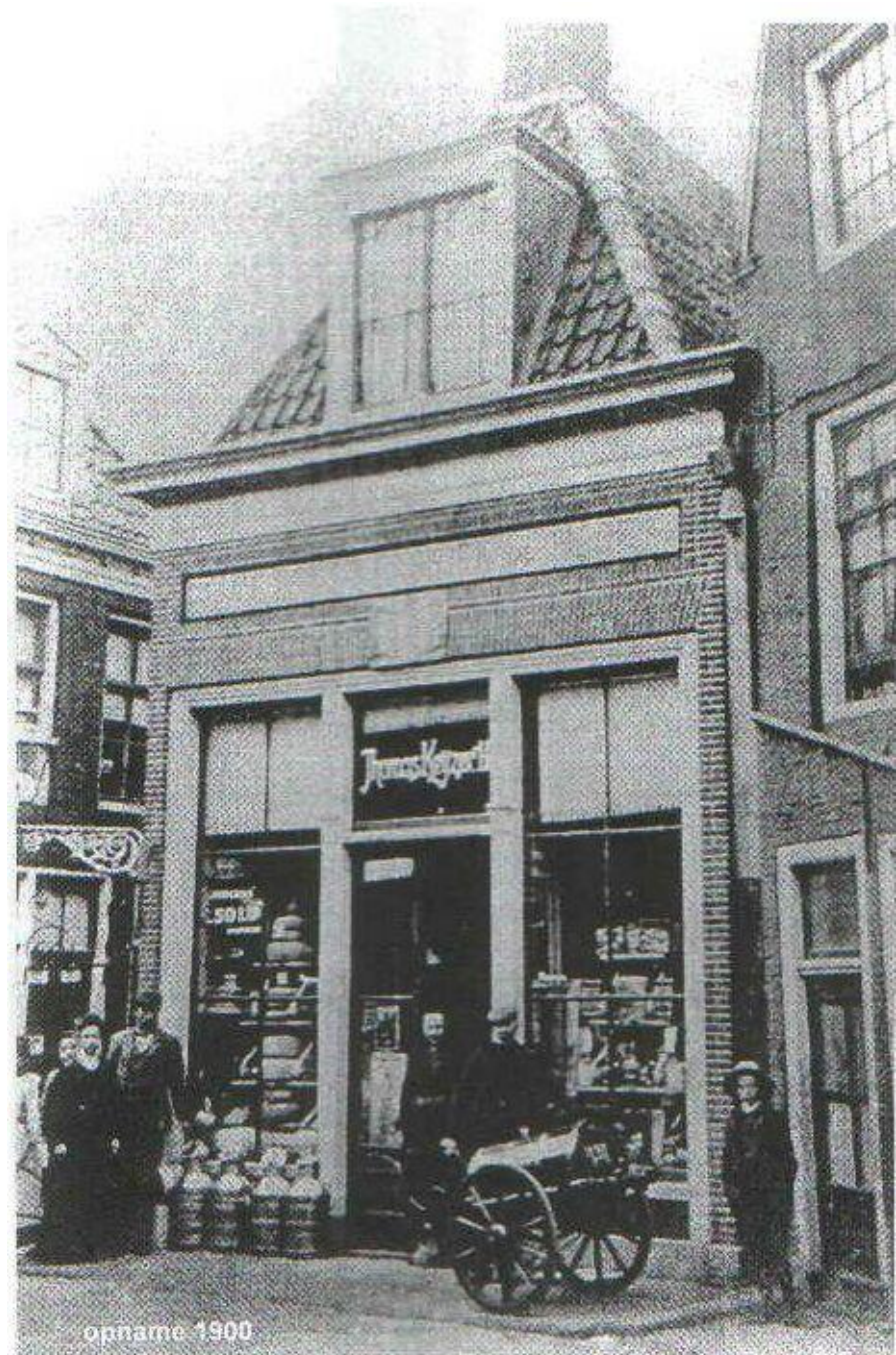
Afb. 4 Detail van de huisnummerkaart van de binnenstad van Harlingen, situatie circa 1970. De panden Grote Kerkstraat 1 t/m 7 en Kleine Kerkstraat 15 en 17 zijn gearceerd.

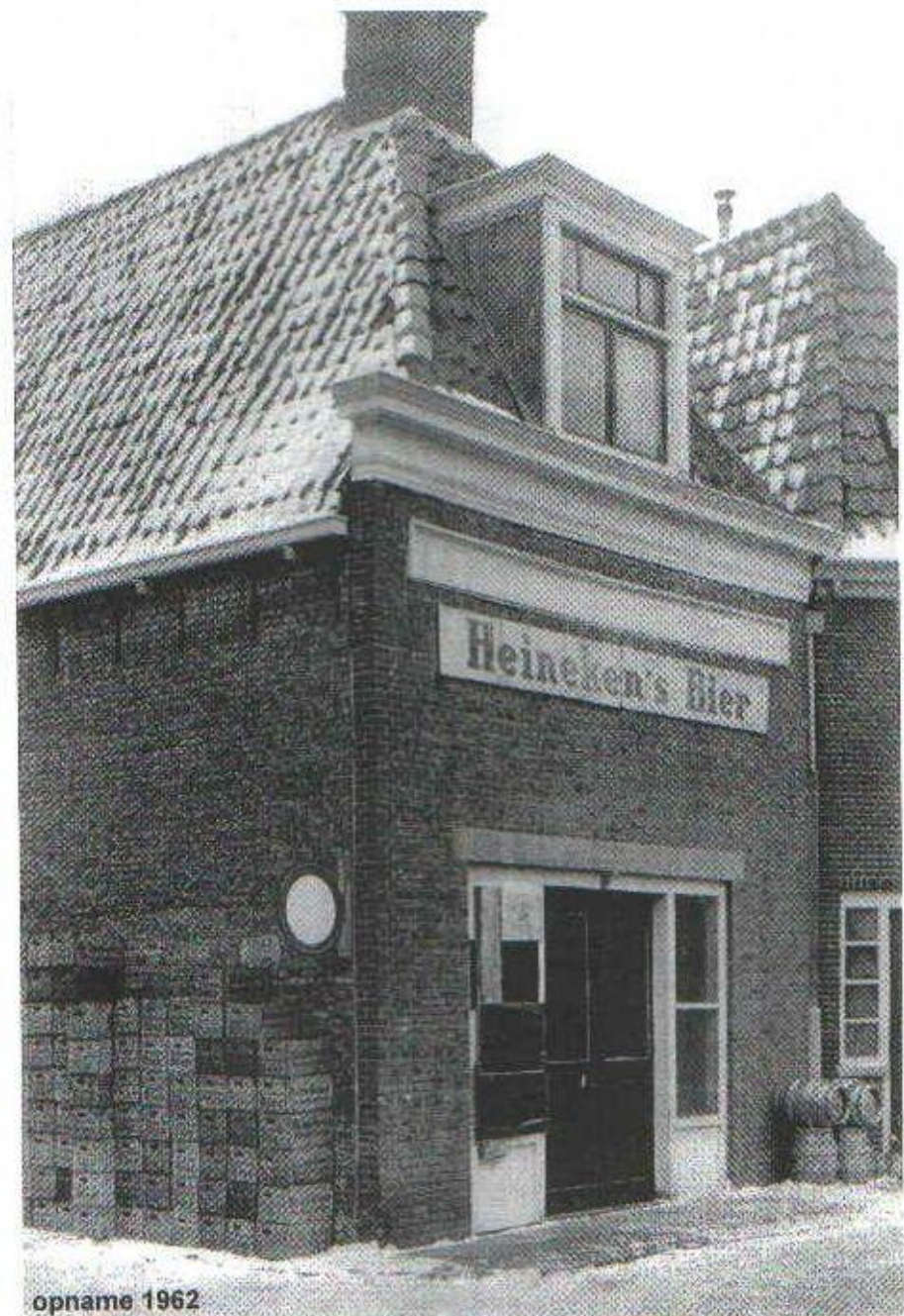
Afb. 5 Detail van de vogelvluchtplattegrond van Harlingen door Jacobus Laurentius, circa 1640. Het complex Grote Kerkstraat 15-17 en Kleine Kerkstraat 1 t/m 7 is met een stippellijn aangeduid (door Adema architecten). De panden aan de Kleine Kerkstraat zijn op deze kaart duidelijk herkenbaar. Het dubbelpand Kleine Kerkstraat 1- 3 en het pand Kleine Kerkstraat 7 hebben het karakter van pakhuizen. Kleine Kerkstraat 5 is een bescheiden woonhuis met twee trapgevels. Het rijzige hoekpand Grote Kerkstraat 15 is later opgedeeld in een voor- en achterhuis. Op deze plattegrond valt verder de dichte verkaveling met rug-aan-rug geplaatste panden aan de Kleine Kerkstraat en de iets oostelijker gelegen steeg goed te zien.

Afb. 6 Detail van de kadastrale minuut van Harlingen, circa 1830. De panden Grote Kerkstraat 15-17 en Kleine Kerkstraat 1 t/m 7 zijn grijs ingekleurd. Ten opzichte van het kaartbeeld van circa 1640 zijn nogal wat veranderingen te zien. Zo is veel van de bebouwing aan de steeg ten oosten van de Kleine Kerkstraat verdwenen ten gunste van grote tuinen voor de panden aan de Voorstraat.

Afb. 7 De voorgevel van Grote Kerkstraat 15, omstreeks 1900, reproductie: Adema architecten te Dokkum. De gevel bevat een zeer hoge winkelpui. In het kader daarboven is een reclame zichtbaar. In de rechtermarge van deze afbeelding is nog een klein deel van de topgevel van Grote Kerkstraat 17 te zien, die in het begin van de 20ste eeuw is vervangen is door de huidige gevel.

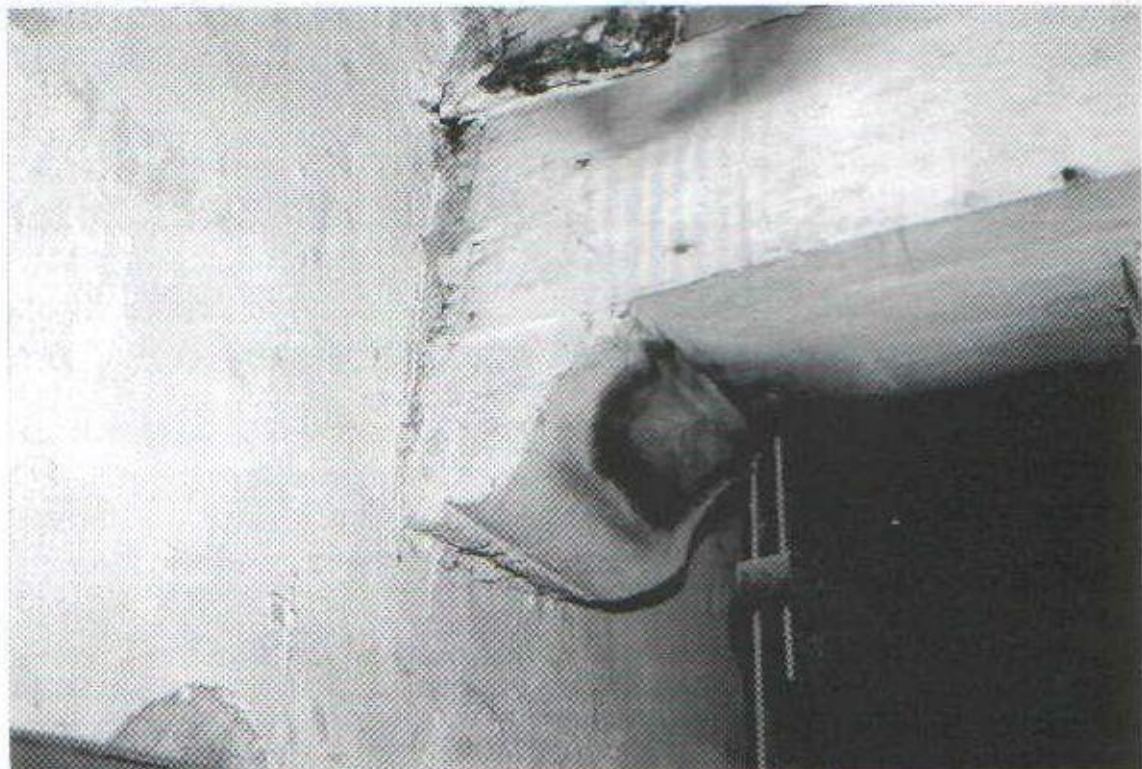
Afb. 8 De voorgevel en het voorste deel van de linker zijgevel van Grote Kerkstraat 15, 1962, foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De winkelpui is vervangen door een gemetseld gevelvlak met een kleine magazijndeur. Rechts is nog een fragment van de gevel van Grote Kerkstraat 17 te zien.

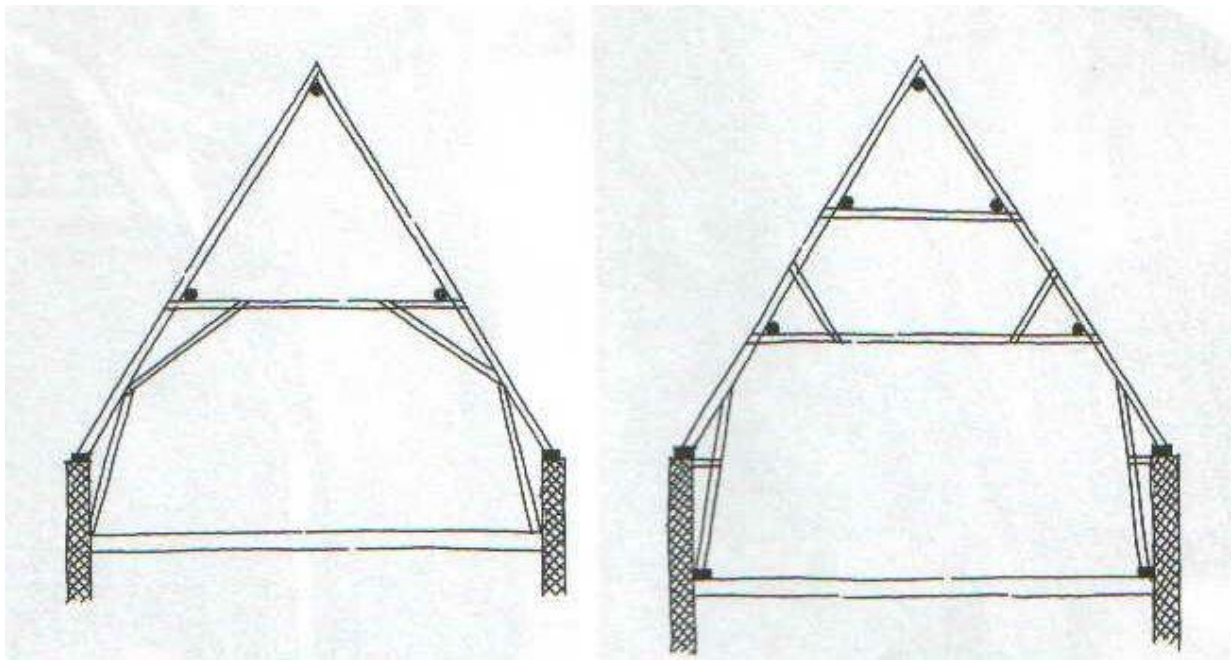
Afb. 9 De voorgevel van Grote Kerkstraat 15, 2002. De magazijn deur is omstreeks 1980 vervangen door een garagedeur. Van de 19de-eeuwse gevel resteren de brede rollaag boven de voormalige pui, het gemetselde kader voor een reclametekst en de kroonlijst. De dakkapel behoort eveneens tot de oorspronkelijk opzet, maar de indeling is gedomineerd (zie: afbeelding 7).

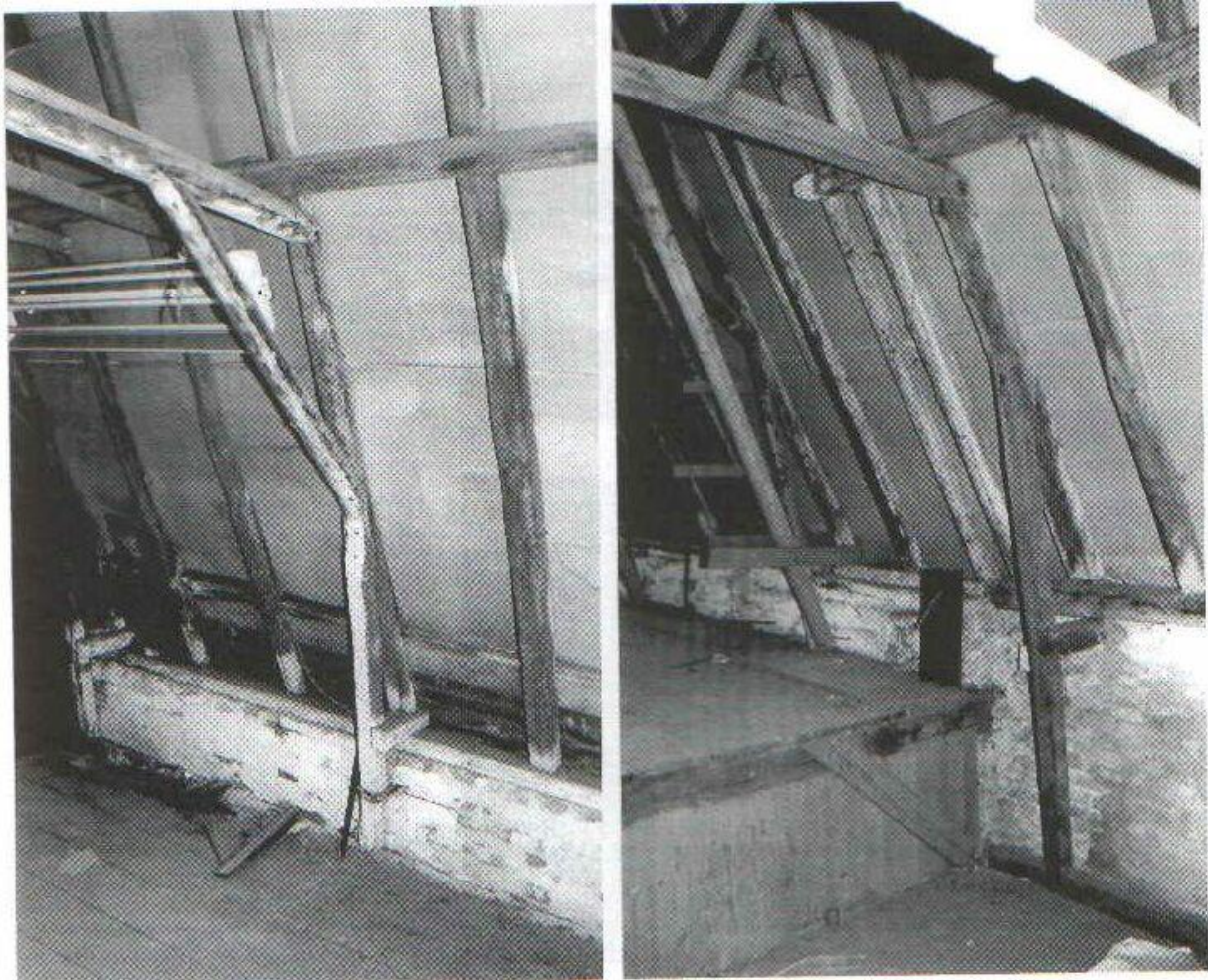
- Afb. 10 De linker zijgevel van Grote Kerkstraat 15, 2002. Het achterste deel van het huis stamt uit de vroege 17de eeuw, het voorste deel en de kap uit de 19de eeuw. De achtergevel is een gemeenschappelijke gevel tussen Grote Kerkstraat 15 en Kleine Kerkstraat 7. Door verlaging van het laatstgenoemde pand is een deel van deze gevel in het zicht gekomen.
- Afb. 11 Detail van het achterste deel van de rechter zijgevel van Grote Kerkstraat 15, 2002. Deze gevel stamt waarschijnlijk uit de vroege 17de eeuw, de borstwering waarschijnlijk uit de 19de eeuw (opgetrokken uit hergebruikte steen?).

- Afb. 12 Restant van het 19de-eeuwse trappenhuis in Grote Kerkstraat 15, 2002. Dit trappenhuis bevond zich op de grens tussen de winkel en het souterrain/ insteekverdieping.
- Afb. 13 Vroeg-17de-eeuws console onder een van de balken boven de begane grond van het achterste deel van het pand Grote Kerkstraat 15, 2002.

Afb. 14 Schematische doorsneden van de kap van het voorste deel van het pand Grote Kerkstraat 15 (links) en het achterste deel (rechts). Beide kappen bestaan uit sporenparen van rondhout, waarvan elke derde is versterkt door toepassing van koppelbalken, schooren en kreupele stijlen. Deze “spanten” vormen tevens de dragers voor de langskoppelplaten en nokbalk.

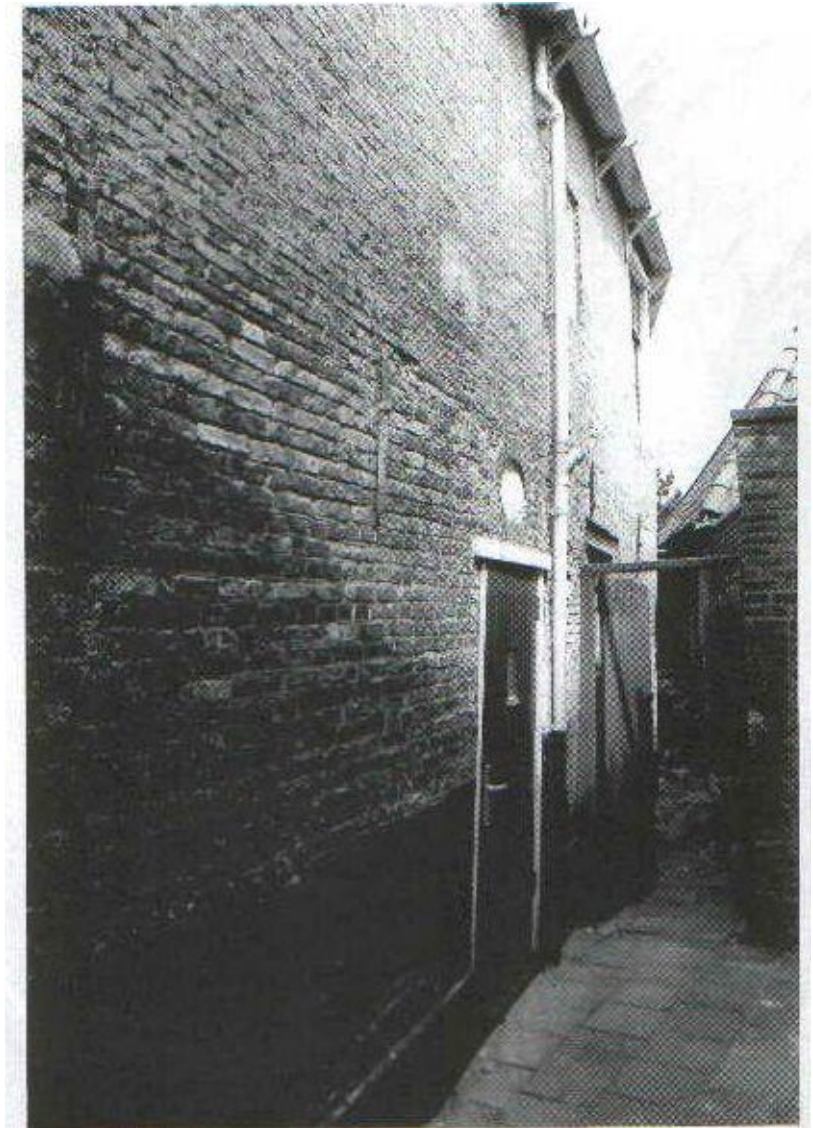

Afb. 15 (links) Detail van de kapconstructie van het voorste deel van het pand Grote Kerkstraat 15, 2002. Karakteristiek zijn de kreupele stijlen.

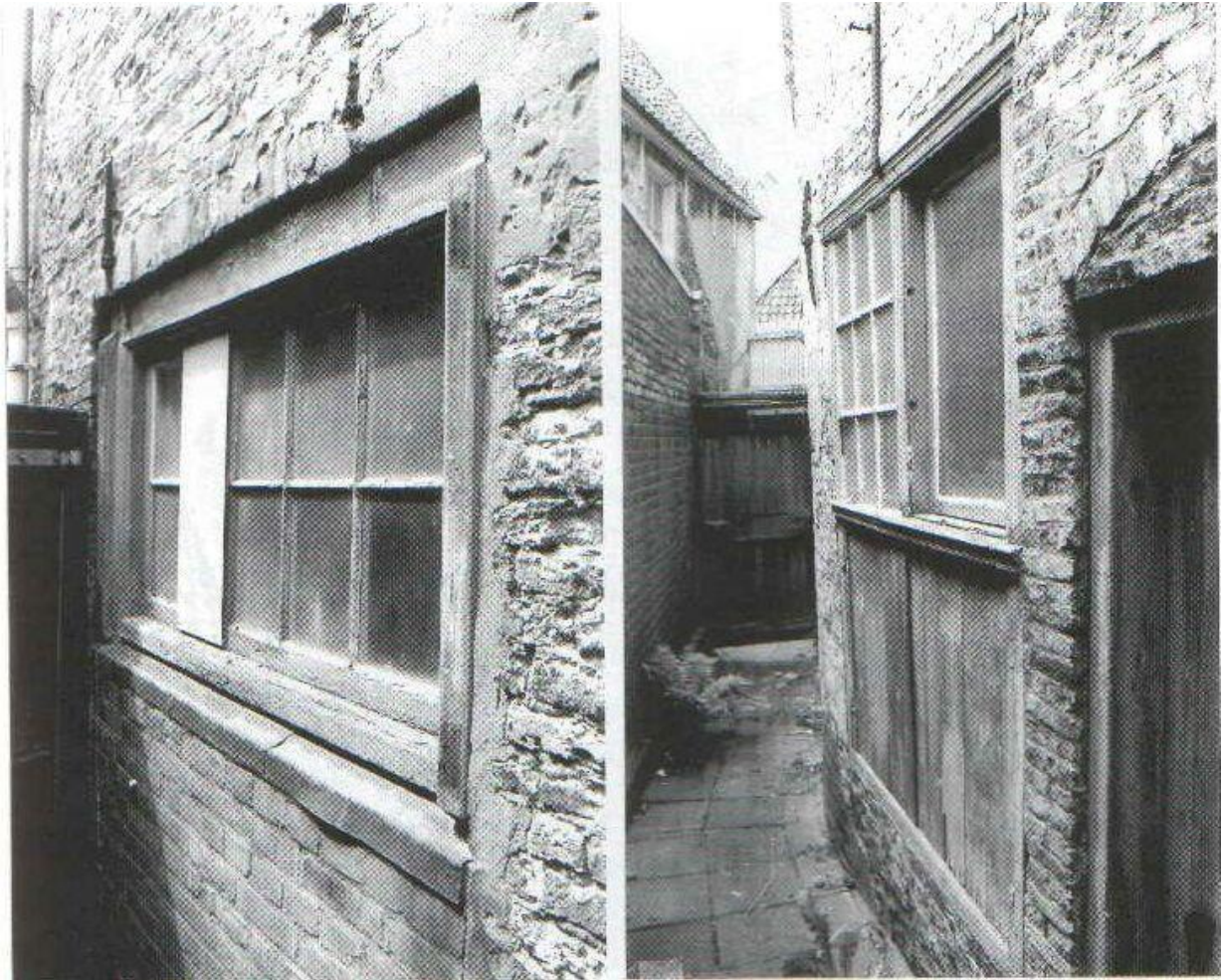
Afb. 16 (rechts) Detail van de kapconstructie van het achterste deel van Grote Kerkstraat 15, 2002. De kreupele stijlen in dit deel van de kap hebben een grotere lengte vanwege de hoge borstwering. Tussen de beide delen van de kap stond een stenen dwarsmuur, die omstreeks 1980 is gesloopt.

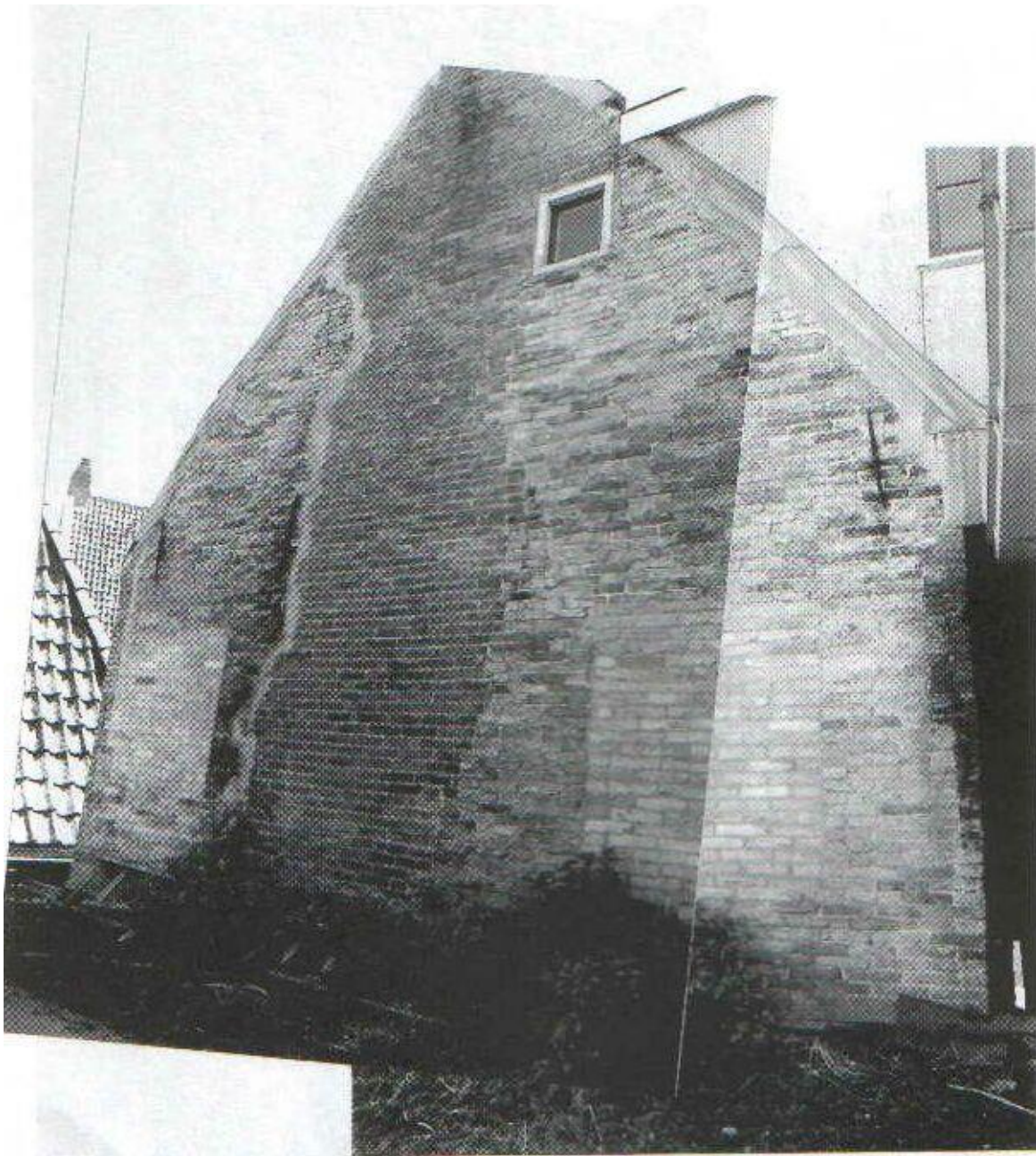
Afb. 17 De voorgevel van Grote Kerkstraat 17, 2002. Deze gevel stamt uit het eerste kwart van de 20ste eeuw. Rechts van dit huis bevond zich een steeg, die een verbinding vormde tussen de Grote Kerkstraat en de Voorstraat.

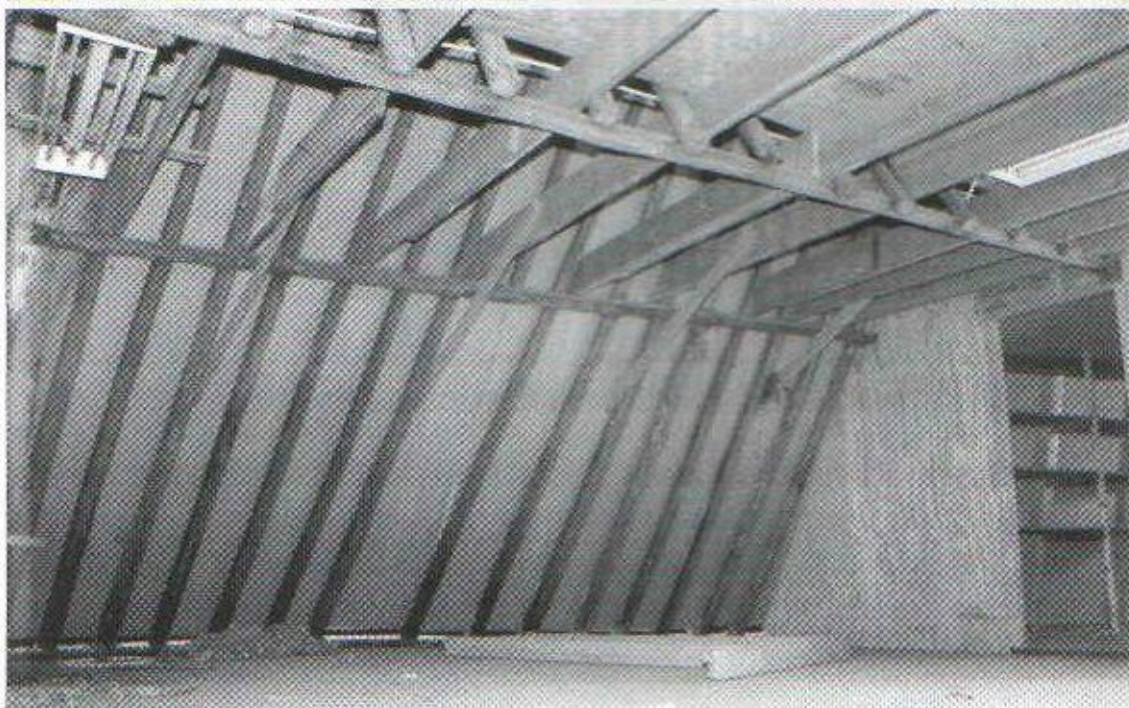
Afb. 18 Het voorste deel van de rechter zijgevel van Grote Kerkstraat 17, 2002. Deze gevel grenst aan de voormalige steeg tussen de Grote Kerkstraat en de Voorstraat. De begane grond van deze gevel stamt nog uit de 16de/17de eeuw, de eerste verdieping uit de 19de eeuw. Midden op de foto is een deur te zien met daarboven een liggend ovaal bovenlicht.

- Afb. 19 (links) Een ingekort schuifvenster in de zijgevel van Grote Kerkstraat 17, 2002. Waarschijnlijk is dit 18de-eeuwse venster van elders afkomstig.
- Afb. 20 (rechts) Overzicht van het 17de-eeuwse kruisvenster in de zijgevel van Grote Kerkstraat 17, 2002. Ook dit venster is naar alle waarschijnlijkheid van elders afkomstig. Op de foto valt het gebogen beloop van de steeg tussen de Grote Kerkstraat en de Voorstraat te zien.

Afb. 21 Compositiefoto van de achtergevel van Grote Kerkstraat 17, gezien vanaf het platte dak van de aanbouw aan de achterzijde, 2002. In het metselwerk vallen verschillende bouwfasen te zien. De hoofdropzet stamt wellicht uit de 18de eeuw, de inkassingen van de zijgevels stammen uit de 19de eeuw. Het metselwerk van het rookkanaal is in de late 19de eeuw vernieuwd. De beide vensters op de eerste verdieping zijn vermoedelijk omstreeks 1980 dichtgezet.

- Afb. 22 Detail van de zijgevel van Grote Kerkstraat 17, gezien vanaf het platte dak van de aanbouw achter Grote Kerkstaat 19, 2002. De verdieping van de zijgevel stamt uit de 19de eeuw. De beide vensters zijn hier secundair geplaatst en mogelijk afkomstig uit de achtergevel.
- Afb. 23 Overzicht van de sporenkap van Grote Kerkstraat 17, 2002. Elk derde sporenpaar was versterkt door middel van een koppelbalk en schoren. Op de voorgrond is het verbindingslid tussen de kappen van de panden Grote Kerkstraat 15 en 17 te zien, waarvoor een groot deel van het westelijke dakschild is verzaagd.